

SAMU János Vilmos

Pécsi Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kar
Irodalomtudományi Doktori Iskola
Pécs, Magyarország

Újvidéki Egyetem
Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar
Szabadka, Szerbia

dnsamu@gmail.com

KOMBINATORIKA, (RE)ORGANIZÁCIÓ, VERSSZÖKÉS (SIMON GRABOVAC: POV RATNE PESME)

Összefoglalás:

A dolgozat Simon Grabovac újvidéki költő Povratne Pesme című kötetének kompozíciós elveit, a(z újra) közölt ciklusok, versek létmódját vizsgálja. A korábbi kötetek verseinek rekontextualizációja a szövegidentitás, továbbá a referencia elérhetőségének problémáját veti föl. Azonosság és különbség, szemantika és extratextualitás tengelyén a szerialitás alternatív poétikája bontakozik ki, amely a deleuze-i filozófia felé mozdítja ismétlés és különbség elgondolhatóságát.

Kulcsszavak: kombinatorika, rekontextualizáció, azonosság-különbség

A szerialitás logikája a számok, számítás, a matézis és összevethetőség logikáját követi. Az átláthatóság és összemérhetőség, a stabil pontok kalkulálhatóságának, az el- és összerendezés olykor kényes műveleteinek lehetőségét, ahol az események lefolyása, a dolgok állása és mozgása (Tok stvari, erőszakosan megállítva: Stanje stvari) tekintetében a pontosságnak kulcsszerepe van. A kulcsszerepre való összpontosítás metodológiai posztulátum, ez utóbbi beszámolhatósága alapkövetelmény, a leírás pedig nyilvánvalóan a legadekvátabb szavakból (Ključne reči) építkezik, vagy azokkal jellemezhető. Ha a rendezettség és kombinatorika, a kölcsönfüggések és együttállások prognosztizálhatósága költői hitvallássá lesz, vagy egy az objektív lírától tartózkodó opusz szervezőelvévé, akkor ez a költészet nem hajthat virágot, legfeljebb gyömbért (Isiot), tartózkodó szíromtalanságot, ami mintha nem is hatni akarna (konceptióját tekintve), hanem a költészetről gondolkodni, egységeket rakosgatni, oda-vissza számolgatni, többszörösen melléhelyezni, kapcsolni és különbségeket artikulálni, újrafeltalálni, csapást vetni és megfordítani. (Povratne pesme)

Simon Grabovac legújabb kötete¹ már az előtt megtörtént, hogy valójában lett volna; a felszín azt mutatja, három korábbi kötet ciklusaiból, azok átrendezéséből és rekontextualizációjából rótták össze, amelyek most (valóban) magukra találnak, a kötet dromológiai szempontból (Virilio) különleges sebességértéket mutat, megelőzhetetlen, mert önmagát előzi meg, az őt megelőző (esetleges pretextus) szükségszerűen lemarad, mert a megelőzőt önmaga előtt jár, ami egyrészt a kötet hagyományhoz való viszonyát is mutatja (vagy rejti), másrészt az „új” filozófiájához is adalékkal szolgál, mintha az ismétlésről és különbségről való gondolkodást provokálná, mintha nem is befelé keresne kapcsolódást, hanem távolra nyúlna, olyan irányokba, ahol az ismétlés a revideált

¹ Povratne pesme. Beograd: Altera, 2011.

különbség után következik, a tiszta, tehát aktívan megismételhető, szintetizálhatatlan, nem negatív különbség után. De mielőtt túl nagyot ugranánk és Nietzsche-n keresztül Deleuze (Différence et Répétition) különbség-szabadságharcához érünk (és nem lesz más lehetőségünk, mint túl nagyot ugrani), érdemes lehet megvizsgálni, a számozott versek régi-új egymásmelletisége mit jelent, miképp bontakozik ki 117 címtelen vers egy olyan kötetben, amelynek példányszáma 117, mit tesz a pontosság, hogy nyúl mellé a kompozíció, hogyan lesz kompozíció a mellényúlás.

Ha Grabovacból (ma este róla beszélünk, egyébként versbeszélőről szólnánk), az ő szavaiból indulunk ki: „Nije dobro, ako pesma/ počne sa onim što izmiče...”², ha megmaradunk a matézisnél, mit jelent a számok lokalizáló ereje? Ezek a ciklusok „ott” vannak-e, „azok”-e, ahol és amik? Mennyire hiszi ez a kötet szövegeit tekintve, hogy ellenálhat a burjánzásnak, megmaradhat a hűvösségnél, kivédheti a regressziót, a jelentés, azon belül a denotáció, de valószínűleg a szűkebb deleuze-i értelemben vett manifesztáció fölforgató erejét is? Mit jelent az a számokról szólva, hogy varázslattal élnek (magija brojeva), és az életkorra vonatkoztatva (mert itt válnak kritkussá többek között, eképp szubjektívizálják az időt) úgy alakulnak, hogy: “Dvadeset i sedam, ili/Osamnaest. Trinaest./Devet, sedam, četiri,/Tri, dve./Godinu./Iako sa/mesec./Ili možda/trinaest ili šest./Četiri, tri, dva./Onim bednim,/jednim jednim/danom./Samim./samcijatim./Ili bilo kada./Čak samo sekund pre/Ili posle rođenja./Mnogo pre čina ljubavi./zaljubljenosti./dopadanja./Daleko pre počela./Ipak./Ipak umiremo./Prekasno./Iako.”³

Vajon az új kombinatorikában a korábbi kötetek ciklusainak versei miképp rendeződnek újjá, egyszerű újrakontextualizációról van szó, amelyben a három érintett könyv (Tok stvari, Isiot, Ključne reči) 117 verse tágabb különbség-hálózatba kerülve eltérő jelentésértéke(ke)t vesz föl, és ezzel gyakorlatilag egy strukturális áthangolásban találjuk magunkat, vagy a szövegek azonossága, a jelölők objektivitása, a szöveg mint lehetőségfeltétel státusa is módosul? Amennyiben kombinatorikáról és strukturális beavatkozásról beszélünk, többé-kevésbé változatlan elemek különbségértékének új szövegekörnyezetben való alterációjáról, úgy érdemes megfigyelni, a struktúra matematikája, a megkomponált szimmetriák és elágazások miként hálózák be a könyvtest egészét, miként készítenek arra, hogy az előre- és visszalapozásokkal, egy extratextuális, hangsúlyosan taktilis és funkcionális művelettel (be)járjuk a versek területét, nemcsak jelentéseikben, hanem felszínükön is időzzünk, a szó szoros értelmében (is) kezeljük őket. A 117-es példányszám pedig olyan külsődleges kapcsolatot teremt a versek és a szövegen kívüli referencialitás között, ami mintha megkerülné a jelentésképződést, mintha nem a szemióziszra alapozná a szövegen-kívüli és jelentésteljesítmény kölcsönvonatkozását, mintha a referencia, az olvasó külső térideje, a szövegen-kívüli nem volna utalástartomány. Vagy legalábbis mintha az utalási tartomány esélyeként elképzelt extratextuális kétféleképpen is elérhető lenne: egyszer a nyelv működése, a versek hatása, szemantikája révén, egyszer pedig az elrendezés és kalkuláltság matematikájával, mintegy a felszínen, a 117-es szám bővölete szerint, aminek viszont semmi köze nyelvi jelentéshez, utaláshoz. Akárha két, egymást kölcsönösen feltételező szimultán, de heterogén sorozatban működnének a szövegek; a számozott költemények egymás jelentéstartományait alakítják, megírják a könyv „költészetét”, másrészt alkalmat biztosítanak a számoknak tulajdon ritmusuk kialakításához, mintegy azok anyagául szolgálnak. Mintha a vers egyszerre lenne kombinatorikai tényező külön ösvénnyel, referenciális kivezetéssel (amely nem-

² 2.1. Povratne pesme. 164. o.

³ 3.8. Povratne pesme. 49. o.

jelentő, a példányszám révén saját útján jut el a könyv testéig, a nyomdaipari termékig mint tárgyig), és emellett szignifikációs gépezet, amely szintén a maga módján tételezi a referenciát (az értelem működésmódjában, utalásszerkezetben).

Viszont ha a jelentésgépezet mellett maradunk, nem magától értetődő, miként jeleztem, az áthelyezett, új környezetbe szerkesztett egységek státusa sem, azoké, amelyek (önmaguk) mellé nyúlnak: “Nije dobro, ako pesma/počne sa onim što izmiče/ pogledu jer tako će i/njoj izmicati reč mada/... nikada neće obujmiti/ suštinu pogleda ono/ uhvaćeno samo/dodirom/haosa”⁴, vagy “Nisam mogao reči da ostavim/same i vratio sam se po njih/ali njih nigde nije bilo/Neko ih je nasilno ili/na prevaru uzeo i hteo/da strpa u svoju bednu/pesmu O svega je tu/bilo plača dernjanja/pretnji psovanja vike/ogovaranja/ pozivanja na raznanjihova svojstva pa i bezobraznih/nagađanja da čak iako (...) oduzme njihov fizički život/neće nestati onaj drugi/neuhvatljivi koji prebiva/ negde daleko na/ nekom tajnom mestu i/ (...) govori nam sasvim druge/neuhvatljive stvari”⁵, vagy “Ona je tu, kao što nije/ (...) Ona je tu, kao što nije/ (...) Ona je tu, kao što nije.”⁶, vagy “(iz mog ugla)/ugla mog nema/(...) Nema više mog ugla posmatranja./(...) Nema celokupnog sveta sagledanog/ Za tren./ Nema ugla pod kojim pada moja senka./Kiša./(...) Sve je u nijansama./ Što se/Prelivaju.”⁷ Nemcsak arról van szó, hogy a diszlokált szekvenciák a külső referencia szerint nem találják helyüket, de kommunikátumuk tekintetében is egy olyan mag köré szerveződnek, amely nem csupán hozzáférhetetlen, hanem hiányzik is, létmódja a távolság, a felé tartás állapotában történik meg a költemény. Lehetetlenné teszi az átfogó tekintet, a hozzá vezető út kudarcának beszámolójává az egyes strófákat, távol tartja a szövegek „lényegét”, meglopja a vers értelmét és meghajlítja a nyelvet, de paradox módon éppen ezzel lesz a szignifikáció feltétele, megvonódásával, úrszerűségével a beszéd alapja. Nem „egyszerű” antiesszencializmussal van dolgunk, hiszen a három kötet nem adja föl, újra és újra nekirugaszkodik, teljes tematikus spektrumukon keresztül a kimondhatósággal, a megtalálással, a mögöttesel viaskodnak, továbbá a szerző a Povratne pesme utószavában nem állal valamiféle lényegi kapcsolatról beszélni a költemények között (“Pored formalnih sličnosti sigurno su mnogo značajnije suštinske veze, preplitanja i dopunjavanja.”⁸), tehát a mag problémáját nem lehet egyszerűen csak elvetni⁹, eliminálni. Már csak azért sem, mert abban ismét megtörténne, éppen benne találnánk magunkat minden ellentmondásával és retroaktív előfeltételezettségével, ezért a reflektálatlan, de elkerülhetetlen helyzet fogalmiasításához a lacani Valós teorémáját idézném meg, amelyet nagyvonalakban, Slavoj Žižek interpretációját követve, azt három részre felosztva, „megvágva” a következőképp határozhatnánk meg.

1. A valós a kiindulópont, az alap, a szimbolizáció folyamatának bázisa (...) azaz a Valós bizonyos értelemben megelőzi a szimbolikus rendet, mely utólag már hálózatába fogva fogja strukturálni a Valóst (...) De ugyanakkor a valós e szimbolizációs folyamat végterméke, maradéka, maradványa, selejttje, valamint a szimbolizációt elkerülő maradvány, többlet, s mint ilyen, maga is a szimbolizáció produktuma. Hegel fogalmaival: a szimbolikus egyszerre feltételezi és tételezi a Valóst.

⁴ 2.1. Povratne pesme. 164. o.

⁵ 2.6. Povratne pesme. 166. o.

⁶ 3.7. Povratne pesme. 48. o.

⁷ 2.10. Povratne pesme. 35. o.

⁸ Napomena autora. Povratne pesme. 177. o.

⁹ Másrészt nagyon is el kell vetni a magot, amely termékenynek mutatkozik, megkerülhetetlen, Grabovac nyelvezetének szegleteiben folyton rábukkanunk.

2. A Valós az élettelen jelenlét és pozitívítás teljessége; a valóságban nincs hiány – a hiányt csak a szimbolizáció vezeti be; csak a jelölő használatával keletkezik a Valóságban lévő üresség és hiány. Ugyanakkor a Valós maga a szimbolikus rend közepén lévő űr, szakadás, nyílás – az a hiány, ami körül a szimbolikus rend megszerveződik. (...) a Valóst nem lehet tagadni, vele szemben a negáció tehetetlen, ezt a pozitív élettelen adatot a tagadás dialektikája nem tudja maga alá gyűrni; de egyben azt is hozzá kell ehhez tenni, hogy ez csak azért van így, mert a Valós maga, önnön pozitívításában nem más, mint egyfajta űr, hiány, radikális negativitás megtestesítője.

3. Első megközelítésben a Valós az esetleges találkozás megrázkódtatása, mely szétrombolja a szimbolikus mechanizmus automatikus keringését (...) traumatikus találkozás (...) De (...) a trauma éppen mint a teljes esetlegesség kiáradása a maga pozitívításába sehohol nem létezik; (...) Végezetül pedig ha a Valóst az íráshoz (écsrit és nem a posztstrukturalista écriture) való viszonyában próbáljuk definiálni, akkor első megközelítésben azt kell leszögeznünk, hogy a Valóst nem lehet bevésni “inscribe”, a Valós elkerüli a bevésést (...) Ugyanakkor a jelölökkel ellentétben vett írás maga a Valós – a lacani écriture nem a jelölő, hanem az objektum státuszával bír.

Korántsem összefoglalásképp, inkább a három pont metszéssávjaként még annyi, hogy a Valós „nem más, mint a bevésés lehetetlensége; a Valós nem egy transzcendens pozitív entitás, nem a szimbolikus renden túli és a szimbolikus rend számára elérhetetlenül létező kemény maghoz hasonló, egyfajta kanti magánvaló dolog – a Valós önmagában semmi, csupán űr, a szimbolikus struktúrában valamilyen centrális lehetetlenséget megmutató üresség. (...) Ez a lacani Valós: egyfajta határ, amit soha nem találunk el – mindig vagy túl hamar vagy túl későn érünk oda.”¹⁰

Ha ezt a Valóst modellként alkalmazzuk, szimbolikusan túli (nem)jelenvalóságát a grabovaci poétika mozgatójaként, alapvetéseként és bonyolítójaként ismerjük föl, a következő kérdés az, vajon a Povratne pesme hálózatában a versek szomszédossága változik-e, vajon arról van-e szó, hogy új elemek kerülnek egy-egy szöveg mellé, köré; vajon korábbi (könyv)struktúrák decentralizálódnak, és a költemények esetleges jelentésváltozása az új szöveggörnyezetnek tudható-e be, vagy a mindig-hiányzó valós felé tartó szövegnek eleve nem is volt helye, létmódja a diszlokalizálódás?

Ez utóbbi esetben „ezek” a költemények nem „azok” a költemények, nem helyeződtek át, és a belőlük építkező kontextus sem szerveződött újjá; nem volt mit megismételni, nem volt (ön)azonos elem, amely eltérő differenciális értéket kaphatott volna, egyáltalán nem is volt költemény, hanem csak a Valós hiányzó referenciatartománya; a matézisnek nem volt, nincs mit kordában tartania, letisztáznia, átláthatóvá tennie; a költeménynek nincs objektívítása, ezzel térfoglalása sem. Hanem csak ismételhetősége, lezárhatatlan kifutása, talán még a Valóst is kijátszó mozgékonyasága. A költemény nincs, hanem, a kombinatorikai kísérlet erre tanít: volt csak, és lesz mindig majd.

¹⁰ Lásd: Slavoj Žižek: A Valós melyik szubjektuma? In: Testes könyv I. Szerk. Kiss Attila Attila-Kovács Sándor S.K.-Odoric Ferenc. Szeged: Ictus, deKON, 1996. 210-213. o.

COMBINATORICS, (RE)ORGANIZATION, POEM ESCAPE (GRABOVAC SIMON: POVRATNE PESME [REVERTED POEMS])

Summary:

The present study analyzes the compositional principles, (re)published cycles, ontological status of poems of Simon Grabovac's book of poems titled Povratne Pesme [Reverted Poems]. The recontextualization of the previously published book of poems raises the problem of referent accessibility and text identity. The alternative poetics of seriality unfolds on the axis of semantics and extratextuality, identity and difference, which opens path towards the Deleuzeian philosophy of repetition and difference.

Keywords: combinatorics, recontextualization, identity-difference

Felhasznált irodalom:

Povratne pesme. Beograd: Altera, 2011.

Slavoj Žižek: A Valós melyik szubjektuma? In: Testes könyv I. Szerk. Kiss Attila Attila-Kovács Sándor S.K.-Odorics Ferenc. Szeged: Ictus, deKON, 1996. 210-213.o.